

MEDEDELINGENBLAD
van de
NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP
voor
INDIVIDUAL PSYCHOLOGIE

19e jaargang, nr. 3 en 4

april 1970

Redactie: J.A. Delhez - Velp
G.H. v. Asperen - Lunteren

Redactieadres: Mevr. L.M.C. Richard-Stuurman
Pippelingstraat 60, Den Haag, Telefoon 070 - 68 34 22

A L F R E D A D L E R

(7 febr. 1870 - 7 febr. 1970)

Een overdenking bij Adler's 100e geboortedag

Deze tijd is een dynamische tijd. De mensen van nu interesseren zich in steeds mindere mate voor personen uit het verleden, voor herdenkingen. Zij willen zich richten op een betere toekomst, die mede door hun activiteiten ontstaat.

Thans, bijna 3 generaties verder dan Adler en zijn tijdgenoten, kan het zijn dat er gevraagd wordt naar de zin van een herdenking.

In het herdenken spelen *verbondenheid* en *betrokkenheid* een rol.

Immers het leven te herdenken van een willekeurig persoon van een willekeurig ons onbekend volk, kan voor ons geen betekenis of waarde hebben.

Verbondenheid heeft een persoonlijke kant. Allen, die Adler persoonlijk hebben gekend, zijn vriendschap, genegenheid ondervonden en zijn inzichten deelachtig werden, zullen hem kunnen herdenken in het persoonlijke vlak of zullen zich met elkaar verbonden weten in deze gezamenlijke herbeleving, doch de volgende generaties zullen daaraan in steeds mindere mate deel hebben, en er buiten staan.

In dit soort herdenken schuilt het gevaar van het sentiment, de overgevoeligheid, de persoonsverheerlijking zonder scheppende betekenis.

In *de betrokkenheid* echter ligt een actief element. Aan de betrokkenheid kan een ieder deelhebben, die met Adler direct of indirect in aanraking kwam en geïnspireerd en geactiveerd werd.

Hier is het niet de persoon van Adler zelf, doch hier herdenken, gedenken en verdiepen wij zijn gedachtenwereld, zijn visie op de mens, uitgedrukt in zijn Individualpsychologie.

Met het herdenken van de Individualpsychologie naar al zijn facetten kan ik hier volstaan met het verwijzen naar onze Werkgemeenschap, die maandelijks op zijn bijeenkomsten, wekelijks op zijn cursus en dagelijks door zijn leden in beroep of privé-leven Adler's gedachten verwerkt. Het actieve element in de betrokkenheid is juist deze zelf-verwerking, d.w.z. het omzetten van het gebodene, en in eigen bewustzijn erkende, inzicht tot eigen inhoud.

Er is echter nog een ander belangrijk aspect in de herdenking van Alfred Adler n.l. het *culturele aspect*, het aspect dat te maken heeft met de ontwikkelingsgang van de mensheid.

Op het hoogtepunt van een tijdperk, dat zich laat kenmerken door het analytische denken, komt Adler met een geheel nieuwe en aanvankelijk niet begrepen en afgewezen visie n.l. de mens *als ondeelbaar geheel*, (dat wat niet geanalyseerd kan worden) begrepen en samengevat in het zichzelf gestelde doel. En niet alleen dat, hij stelde tevens de mens *als gemeenschapswezen*, daarmee aangevend dat de mens in wezen zich één weet met zijn omgeving, het gezin, de groep, de grotere gemeenschap en tenslotte met de alomvattende, niets buitensluitende kosmos.

Deze laatste inzichten vooral hebben Adler buiten de toenmalige wetenschappelijke wereld gesloten, hetgeen hem veel teleurstelling en verdriet heeft gegeven. Het analytisch bewustzijn, dat zich uitgelegd had over de gehele (Europ.) wereld, kon deze éénheidsgedachte niet aanvaarden, daar het lijnrecht indruiste tegen het steeds verder onderscheidende en daardoor scheidende en afscheidende denken.

Dit analytisch bewustzijn en analytische denken had de mensheid kennis, en weten gebracht en door de toepassing haar veel profijt geschonken (technische vooruitgang, medische wetenschap enz.). Daarnaast had deze mensheid echter de uiteindelijke eenzaamheid leren kennen, want ook de individuen stuk voor stuk onderscheiden zich en scheiden zich steeds verder af in een maatschappij, die zich liet tekenen door de slogan: „*ieder voor zich* en God voor ons allen”. Als gevolg poneerde iedere enkeling zich als „ik”, machthebbende, bezitter, deskundige, daarmee zich onderscheidende van de verpauperde, onwetende vereenzaamde individuen.

De, soms tot krankzinnigheid wordens toe, vereenzaamde mens is een gevolg van dit tijdperk, dat nog geenszins achter ons ligt.

Adlers visie dat de mens in de grond van de zaak een gemeenschapswezen is opende weer de weg tot de ander en daarmee tot het organische, het leven. Het „*ieder voor zich*” had de vereenzaming, de afscheiding, de dood gebracht, doch de gedachte, dat de ander, de medemens er ook is, en wij er voor de ander zijn, opende nieuwe perspectieven, die leiden naar welvaart en welzijn.

Wij zijn er nog niet. Een vorig tijdperk is ook niet op slag voorbij, doch allerwege zien wij resultaten van deze veranderde gedachtenwereld. De psychosomatiek, de sociologie, de ontwikkelingshulp, de sociale wetgeving enz. zijn er voorbeelden van.

Niet dóór Adler, doch mét Adler zien wij het tijdperk veranderen.

Hoe merkwaardig, dat twee grote denkers naast elkaar, als tijdgenoten het slot van het éne en het begin van het andere tijdperk vertegenwoordigen.

Freud kwam met zijn *psycho-analyse*, *Adler* met zijn *individual-psychologie*, de psychologie van het *ondeelbare geheel*.

Dit is het punt dat ik van belang acht bij een herdenking als deze. Dat een ieder, die zich hierbij betrokken voelt en *in zichzelf* en daarmee *door zichzelf* deze gedachte verder zal kunnen uitdragen.

L.R.-St.

E E N Z A A M H E I D

Voordracht van de Heer G.H. van Asperen, psychotherapeut te Lunteren, gehouden op 22 november 1969 te Amsterdam.

Het onderwerp EENZAAMHEID heeft spr. gekozen omdat hij in zijn nieuwe werkring, het Neurose Centrum „Veluweland” te Ederveen er dagelijks mee wordt geconfronteerd in tegenstelling met zijn vorige werk bij gestoorde delinquenten op Gr. Batelaar.

Het is de hr. v. A. opgevallen, dat bij de laatsten, de *ACTIEF NEUROTISCHE MENSEN*, eenzaamheidsgevoelens slechts incidenteel of in combinatie met andere verschijnselen optraden en juist daar waar *het neurotisch aspect* het duidelijkst uitkwam. Buiten deze momenten om konden deze mensen zich relatief gelukkig voelen. Gezamenlijk zingend, plezier- of ruziemakend voelde niemand zich eenzaam.

Geheel anders is dit bij de *PASSIEF NEUROTISCHE MENSEN*, die geen of zeer moeilijk contact met anderen kunnen maken. Zij kennen *EENZAAMHEIDSGEVOELENS* in zeer sterke mate. Sommigen van hen wijten het ontbrekende affectieve contact aan de buitenwereld, die zo onaardig, onbetrouwbaar en hardvochtig is, terwijl ze juist van zichzelf de illusie hebben zo gevoelig te zijn en steeds bereid zich open te stellen (uitingen in de 1e behandelingsfase). Anderen beschuldigen zichzelf voortdurend van onbekwaamheid, wat meer in hun eigen ogen bestaat dan in feite aantoonbaar blijkt te zijn.

Men behoeft echter niet in een neurose-centrum opgenomen te zijn om deze gevoelens te hebben. Ook in 't algemeen wordt hieronder geleden.

Het is usance om de moeilijkheden van deze tijd exclusief te noemen en een tendens om het verleden te idealiseren.

Van Asperen attendeert erop, dat ook vroeger de moeilijkheden legio waren, bv. de angsten voor reële gevaren, samenhangend o.a. met het onvermogen de natuur te begrijpen, waardoor allerlei angstwekkend bijgeloof het menselijk leven belaagde, enz. enz.

Voor het eenzaamheidsgevoel echter wil spr. een uitzondering maken, daar het meer kans loopt te ontstaan in onze moderne cultuur dan bij de voorgaande cultuurpatronen, waar men meer op elkaar aangewezen was. Kenmerkend voor deze tijd is, dat de mens onpersoonlijker en institutioneel geworden is en dat eenzaamheidsgevoelens sterker in de grote steden voorkomen dan bv. buurtgemeenschappen. Er zijn vele tendensen in de samenleving, die de eenzaamheidsgevoelens in de hand werken.

EENZAAMHEID is duidelijk in de eerste plaats een *contactstoornis*, in tegenstelling tot het „alleen zijn” d.w.z., dat er geen mensen in de omgeving zijn. Dit laatste behoeft geenszins eenzaamheid te betekenen. Deze mens kan in gedachten verbonden zijn met de medemens (bv. door z'n werk of al lezende met de schrijver van een boek). Omgekeerd is het wel mogelijk zich eenzaam te gevoelen temidden van anderen. In dat geval kan men het gevoel hebben „anders te zijn” of „er buiten te staan”. Terwijl toch iemand met een eigen aard, met eigen opvattingen juist te waarderen zou moeten zijn, wordt hij vaak door anderen buitengesloten en van het geheel afgezonderd door hem te bestempelen als „eigenaardig”, wat in onze taal een diskwalificerende betekenis heeft, met gevolg, dat eenzaamheidsgevoelens kunnen ontstaan.

Eenzaamheid en eenzaamheidsgevoelens worden doorgaans slordig dooreen gebruikt. Spr. meent dit te kunnen toeschrijven aan het feit, dat eenzaamheid op zichzelf *geen toestand* maar *een gevoel* is. Eenzaamheid, als gevoel op zichzelf bestaat niet, wel echter *eenzame mensen*. Hoewel we dit woordenspel niet zo ernstig behoeven te nemen, valt er toch uit af te leiden, dat *EENZAAMHEIDSGEVOEL* te maken heeft met *NIET VERBONDEN ZIJN*,

waardoor het in zekere zin de tegenpool is van het *GEMEENSCHAPSGEVOEL*, dat warmte en veiligheid geeft, of soms ook een gevoel van agressie, waarbij men toch (zij het negatief) in een relatie treedt en waardoor de eenzaamheid wordt verjaagd.

De eenzame mens kent geen ruzie. Hij hunkert naar een hem bekend gevoel uit het verleden of projecteert het idealiserend naar een denkbeeldige toekomst, omdat hij er *NU* buiten staat.

Zoekend naar de bronnen van eenzaamheidsgevoelens valt te constateren, dat deze in geen enkele gevoelsrelatie (positief of negatief) aanwezig zijn, zodat het woord *CONTACT-STOORNIS* misschien beter op z'n plaats is.

Bij *CONTACT STOORNIS* wordt direct gedacht aan twee polen nl. één buiten de mens, in het milieu of de situatie en één in de mens zelf.

I. DE MENS ZELF.

Eenzaamheidsgevoel is *behalve een gevoel* tevens een levensstijl, die men op één of andere wijze gekozen heeft. Als ind. psychologen is dat ons niet vreemd. We weten dat „levensstijl” de manier is van „in de wereld zijn” en dat het iets is dat *gekozen wordt*, al hebben allerlei factoren uitnodigend en verleidend gewerkt.

Hoewel niet voor 100% een keuze, houden we toch aan de idee (de fictie - zie Vaihinger) vast dat we een stukje vrijheid hebben. Tot op zekere hoogte hebben we dat eenzaamheidsgevoel dan ook gekozen.

EENZAAMHEIDSGEVOEL IS NIET ALLEEN HET ONTBREKEN VAN CONTACT, MAAR TEVENS HET VERLANGEN ERNAAR. Hier is voorzichtigheid geboden. De mogelijkheid bestaat nl., dat de eenzaamheid gezocht wordt als hoogste goed (bv. de kunstenaar, de alpinist, de geleerde) of, onbewust, uit vlucht voor contact om de gevaren van de gemeenschap te ontlopen. Het kan echter gebeuren, dat we bij dieper onderzoek toch terecht komen bij de mens als sociaal wezen. De geleerde bv., zich terugtrekkend om zijn weten te vergroten, of verder te zoeken zou daartoe niet in staat zijn zonder tegelijk met een gemeenschap in relatie te staan, en zo ook de kunstenaar. Ook hem zou het kunnen gebeuren, dat hij bij zichzelf niet alleen het zoeken naar eenzaamheid vindt, maar toch ook een gemeenschapsgevoel ontdekt, weliswaar van een ander soort dan van mensen, die als vrienden op elkaar afstormen, blij met iedere ontmoeting, waarbij zij een echte affectieve relatie hebben.

Spreker meent dan ook dat het eenzaamheidsgevoel uit een zekere spanningstoestand geboren is, waarin tevens *het verlangen* ligt naar een, op welk niveau dan ook, affectief verband.

II. DE SITUATIES IN HET MENSENLEVEN,

welke factoren bevatten voor het ontstaan van eenzaamheidsgevoelens. Doorgaans wijst men deze aan als oorzaak, doch ind. psychologisch zijn we daar wat voorzichtiger mee en spreken van verleidende factoren.

DE PUBERTEITSJAREN. Hier heeft de jonge mens kennelijk met eenzaamheidsgevoelens te maken (Prof. v.d. Horst in „Gedrag en cultuur”). Hij is bezig een afgerond geheel, een eenheid te worden. Hij is tegelijkertijd zeer kwetsbaar, voelt zich in een ontwikkelingsstroom en meent zich niet voldoende te manifesteren als hij alleen maar doet wat de volwassenen hem voorzeggen. Hij kan niet blijven freewhelen op het geweten en de ideeën van zijn ouders, maar moet thans voor zichzelf kiezen wat hij kan en moet en wat hij niet kan en niet moet doen. Hierdoor ontstaat een stuk zelf-afbakening, ook binnen het gezin.

Dit betekent tevens, dat hij uitgenodigd wordt zichzelf te aanvaarden met capaciteiten én beperkingen en dat hij tevens de ander moet gaan aanvaarden in diens anders-zijn. Dit is het gezonde ontwikkelingsproces, waarbij het kind bezig is zijn empathisch vermogen te vormen (in- en meeleven met anderen). Het gaat daarbij ook verantwoordelijkheid aanvaarden, kortom is bezig met het verwerven van onafhankelijkheid.

DE PRIJS VOOR DEZE ONAFHANKELIJKHEID, merkt hij, *IS ECHTER DE EENZAAMHEID*. Telkens schrikt het kind voor hetgeen hij teweeg brengt, bij het toetsen van vanzelfsprekende banden, die niet houdbaar blijken en verdwijnen.

Bij het gezonde kind zien we tegelijkertijd, of bij wijze van golfbeweging telkens nieuwe relaties ontstaan, of oude vernieuwen (met de ouders bv. kan een vriendschapsband het vroegere vertrouwens-gezag vervangen). Het betekent, dat als de jonge mens in staat is nieuwe en vernieuwde relaties te vormen, *telkens weer het gevoel van eenzaamheid wordt opgeheven in het gemeenschapsgevoel*.

Bij een *STAGNERENDE ONTWIKKELING* komen bovengenoemde factoren scherper uit en het is daardoor dat de psychologie veel leert van de psychopatie en de neurose over de gezonde ontwikkeling.

Er moet ergens een lijn zijn (waarschijnlijk voor ieder op een andere plaats), die *TUSSEN DE BEIDE POLEN LIGT* (die van de eenzaamheid en de opheffing ervan), terwijl de verlamme reactie precies op de grens ligt, waar gewiefeld wordt tussen het zich afkeren en het zich op agressieve wijze indringen in een gemeenschap waaraan men deel wil hebben.

DE OUDERDOM is een andere periode, waarin eenzaamheid een grote verleiding betekent en in het huidige cultuurpatroon sterker dan voorheen.

Allerlei mensen, die als identificatie mogelijkheid dienden, zijn langzamenhand weggefallen. Waardering en erkenning kunnen bij hen niet meer gevonden worden. Bovendien begint de productiviteit te verminderen, de waarde van de gemeenschap neemt af of verdwijnt. Men kan nog lang een toekomstontwerp hebben, doch ook dit beperkt zich meer en meer tot dat het tenslotte er niet meer is. Het zijn dan mensen van de dag.

Zij zeggen: „Ik weet het niet meer, waar zou ik nog voor leven, het leven heeft geen waarde meer”. De afstand tussen deze mens en de ontwikkelingsgang der mensheid wordt groter. Al hetgeen waarnaar gestreefd wordt heeft voor hem weinig of geen betekenis. De relatie tot de jongeren verandert en evenzo omgekeerd.

De gevoelsrelatie, waarin de ouderen iets te geven hadden verdwijnt en de jongeren, zelfstandig geworden, behandelen de ouderen minder serieus, zelfs soms min of meer als een kind. Zij beschermen hen tegen verkoudheid, maken plannen voor hen enz. enz. De rollen zijn enigszins omgedraaid.

Toch mogen en kunnen wij niet zeggen, dat de ouder wordende mens *GEDOEMD IS OM IN EEN EENZAAMHEIDSGEVOEL TERECHT TE KOMEN*. Alleen de *VERLEIDING ERTOE* is groter.

DE ESSENTIE VAN DE EENZAAMHEIDSGEVOELENS is dat men zeer moeilijk allerlei achter zich kan laten zoals: eerezucht, machtsstreven, hebzucht enz.

Waar deze voor jongeren nog een zekere stimulans kunnen zijn, betekenen zij niets meer voor ouderen, tenzij als confrontatie met hun mislukkingen en de onmogelijkheid om alsnog te bereiken, wat zij zich gedroomd hadden.

Wie eerezucht, machtsstreven en hebzucht enz. achter zich kan laten, kan, meent de hr. v. A. op ontspannen wijze oud worden en oud zijn.

Een andere verleidende situatie is het z.g. *KONING-* of *LEIDERSCHAP*.

Zit iemand op een eenzame troon, of neemt hij een uitzonderlijke plaats in, waaruit hij beslissingen kan en moet nemen, dan wordt hij omringd door vage gevoelens, die toch niet geheel over het hoofd gezien kunnen worden, zoals: *angst* van de mensen, die tegen de machtige opkijken, de *afgunst* van hen, die op zijn plaats zouden willen zijn, *de idealisering*, die hem tot een soort halfgod maakt, waaraan hij weet niet te kunnen voldoen, *de verdachtmaking* achter zijn rug, *het isolement*, waarin hij weggestopt wordt, hem daardoor machteloos makend.

Op deze wijze zou het leiderschap een soort noodlot kunnen zijn.

Minder isolerend evenwel is een leiderschap in democratische zin, dat gekregen, aanvaard en teruggegeven kan worden. Al zullen deze dem. leiders ook niet geheel vrij zijn van bovengenoemde belemmeringen, toch zullen zij minder moeite hebben met het zich terugtrekken, constaterend, dat hun taak ten einde is en daardoor niet behoeven toe te geven aan de verleiding zich eenzaam te gaan voelen.

Al deze genoemde verleidende situaties liggen min of meer buiten de mens, doch daarnaast zijn er eenzaamheidsgevoelens, die terugwijzen naar *een bepaald temperament*, dat de mens meebrengt (Kretschmer en Sheldon), dat een zekere achtergrond aan iemands leven geeft of er een stempel op drukt, waaraan hij te herkennen is.

Als voorbeeld noemt spreker twee uitersten: het schizoïde en cycloïde temperament, waarmee weliswaar allerlei kan worden gedaan, doch waarbij de grondtoon van het temperament blijft. Bij mensen, die menen de eenzaamheid te moeten zoeken om daar het geluk te vinden, die enigszins moeite hebben om op een natuurlijke ontspannen manier over de drempel naar de medemens te komen, denkt men vaak aan *het schizoïde temperament*. Sommigen van hen gaan inderdaad op de duur tot de z.g. eenzamen behoren, maar van anderen weet men, dat zij een innerlijke cultuur ontwikkelen, waarmee zij anderen a.h.w. het gevoel geven van verbondenheid, waarbij zij toch temidden van de (misschien bepaalde) mensen iets zeer bijzonders kunnen betekenen. Misschien dat Dr. Ronge zo, iemand was, iemand die niet gemakkelijk met alle mensen op de meest amicale voet was, die steeds over een drempel heen moest om tot mensen te komen, doch eenmaal in contact met hen dan was het echt en diep. Dit type mens heeft een bepaalde verleiding in de eenzaamheid terecht te komen *MAAR HET HOEFT NIET*.

De cycloïde typen, die in verergerde vorm, in de neurose een duidelijk beeld geven, gaan gemakkelijk van de één naar de ander, hebben met ieder een vlot contact. Hier treft men zeer gezonde, zeer sociale en achtenswaardige mensen onder. In de eenzaamheid terecht gekomen blijkt het dat zij niet verder konden komen dan een oppervlakkig contact. Het contact werd verbroken en men stond met lege handen. Ze gaan naar een volgende en proberen het anders, bv. door druk doen, door clown te spelen, door overmatige hulp enz. En ook deze mens kan een groot gevoel van eenzaamheid kennen.

In de opvoeding kunnen we wijzen op de tot eenzaamheid verleidende factoren m.n.v. *DE AFFECTIEVE VERWAARLOZING*, die een grote kans biedt tot gevoelsarmoede en onvermogen tot het maken van contacten.

Ook de *ISOLERENDE KRACHT VAN BESCHULDIGINGEN EN ZELFBESCHULDIGINGEN* kan genoemd worden als tot eenzaamheid verleidende factor. Soms zijn deze beschuldigingen afkomstig uit de cultuur of strenge godsdienst, waarbij de mens geschetst wordt als ongeschikt tot enig goed, hetgeen het kind van jongsaf wordt voorgehouden.

Deze mensen worden later teruggevonden in een neurose-centrum, waar zij worstelen met een super ego, dat overbelast is met overdreven en dwaze normen. Zij hadden de illusie, eens de volmaaktheid te kunnen bereiken door perfectionistisch streven, totdat er een tijd kwam, waarin zij eraan begonnen te twijfelen.

Waar deze gevoelsuitingen naar voren komen, wordt de zelfbeschuldiging opnieuw versterkt, omdat onze tijd, meer waardering hechtend aan stabiele mensen, die niet al te duidelijk en te uitbundig vreugde en verdriet laten blijken, deze mensen bestempelt als labiel, onevenwichtig, neurotisch enz.

Tenslotte speelt het gevoel van vereenzaming een rol in div. psychische stoornissen, waarvan de hr. v. A. er twee noemt nl.:

1. *Mensen met hysterische trekken*, die mogelijk een min of meer vaag besef hebben van „gebrek aan gevoelens”. Zij uiten dat in dramatische scenes, waarbij de toeschouwer het griezelige gevoel krijgt, dat er geen gevoel achter steekt. Het lijkt alsof zij door zulke demonstraties bij zichzelf gevoelens willen wakker roepen.

2. *Mensen, die wanhopig pogen om contacten te bewerkstelligen*, wat hen niet lukt en hen het gevoel geeft te verdrinken, gek te worden of totaal in de steek gelaten te zijn.

In bepaalde ziektebeelden zoals de schizofrenie treedt dit eenzaamheidsgevoel duidelijk naar voren en het is moeilijk vast te stellen wat eerst was en wat daarna: is door de ziekte de eenzaamheid gekomen, of is het gebrek aan affectief contact primair en is de ziekte daar bovenop gekomen.

De hr. v. Asperen eindigde met te zeggen, dat hij met deze voordracht in de eerste plaats het wilde hebben over *DE GEZONDE MENS EN DE VERLEIDINGEN OM IN DE EENZAAMHEIDSGEVOELENS TERECHT TE KOMEN*.

Willen we een goed contact met anderen hebben, dan dienen we ons zelf en de ander te aanvaarden met mogelijkheden, grenzen en onvolkomenheden.

L.R-St.

„ORTHOPEDAGOGISCHE MOGELIJKHEDEN BIJ KINDEREN VOLGENS DE CONCENTRISCHE METHODE VAN VAN ASPEREN”

Voordracht van de heer J.B.A.M. Buschman, directeur van het kinderkliniek St.Josef te Hoek van Holland, gehouden op 22 november 1969 te Amsterdam.

Woordenboek: concentrisch- een gemeenschappelijk middelpunt hebbend, van alle zijden op één punt gericht.

Het boekje van van Asperen: Psychotherapie-concentrische methode:

Rijk aan inhoud - helder geformuleerd - beknopt en zeer volledig.

De geniale vondst van „het in beeld brengen” is zeer therapie ondersteunend.

Concentrische methode: Operationele methodische techniek is zeer belangrijk als lijn, waarlangs de div. benaderingen op elkaar kunnen worden afgestemd.

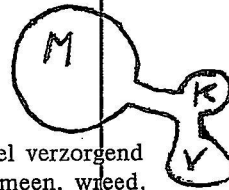
Voor de div. „kringwerkers” is het m.i. zeer belangrijk te weten, dat door de tendentieuze apperceptie van de cliënt de meebewegende buitenkringen zich per kring kunnen wijzigen, tevens dat bij het voortschrijden der „genezing” in de onderscheiden kringen eveneens wijzigingen van kringvormingen kunnen optreden. Vandaar dat voortdurende wederzijdse informatie omtrent „de therapie stand van het moment” dringend is.

Orthopedagogische mogelijkheden bij kinderen:

- a. In grote lijnen gelijk aan die der volwassenen.
- b. Van directieve naar non-directieve therapie.
- c. Minder verbaal, meer manipulerend.
- d. Therapie plan uitvoeren met pedagogische en orthopedagogische methodieken.
- e. Sterker werken met, in het onbewuste assimileerbare, vrije expressie en geleide expressie technieken.
- f. Relaties vanuit liefde-toewijding-basis.

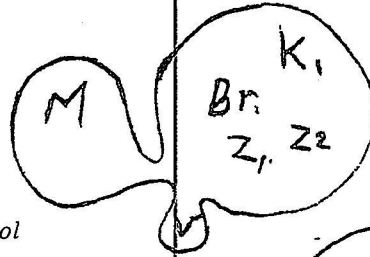
Kring 1 - ouders

M. zelfvoldaan, egocentrisch, hard, liefdeloos, alleen maar steriel verzorgend
 V. onbeduidend, egocentrisch, sentimenteel, onbetrouwbaar, gemeen, wreed.
 K. ernstig ontmoedigd, vluchtend, wantrouwend.

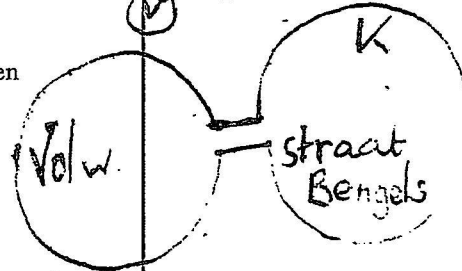
Kring 2 - gezin

Br. crimineel, agressief, anti-sociaal,
 liefdevol t.o.v. Frans
 Z.1. neutraal, liefdevol t.o.v. Frans.
 Z.2. neutraal.

Kring 3 - buurt + school

Volwassenen: staan onmachtig greep op de jongen te krijgen
 Straatbengels: treden als „gang” op, sterke groepscode.
 onderling grote afhankelijkheid.

INTERNAATSPERIODE.

Eerste fase:

- K - Belh.: Er is sprake van een zeer negatieve samenklontering van negatieve elementen rond K. K is duidelijk de informele leider.
- K - Groep: De overige groepsleden hebben alleen een functionele betekenis. De interactie is verder neutraal.
- K - Therap.: Er is door de therapeut, die in dit geval tevens directeur is een voor beide partijen neutraal contact gelegd, waarbij alleen een liefdevolle benadering wordt gegeven (bv. als K in bed ligt, net als de andere jongens even lekker toestoppen).
- K - L.: De leidster wordt fel afgewezen. Haar affectieve benadering wordt ontlopen en gewantrouwd, de verzorgende taak wordt gebruuskeerd. K. loopt er bewust als een landloper bij.
- Orth.plan: d.m.v. agressie-ontladende spelen middels en met de neutrale groep tot groepsintegratie trachten te komen, - de verzorgende benadering tot een minimum beperken, - therapiegesprekken met dir. trachten te arrangeren.

Therapeutische gesprekken

Frans: eerst ging mijn vader naar de gevangenis, toen kon mijn moeder het niet meer uithouden en ging ook weg. Toen ging John, mijn broer, naar een internaat, toen ging Willy naar een observatiehuis. „Ik bleef steeds met minder mensen over”. Toen zorgde mijn zusje Ingrid voor mij, dat ging best. Toen ging ik naar school en werd daarvandaan naar een opvanghuis gebracht. Ik kwam niet meer thuis die dag en later nooit meer. Daar zei een leidster: „Het is maar voor 1 maand en dan ga je voorgoed naar huis. Toen kwam er telkens een dag bij en weer één en weer één. En toen werd het een maand en ze zeiden: „Je gaat voorgoed naar huis”. En opeens zeiden ze: „Je gaat naar Hoek van Holland” en nou ben ik hier”. (Grote mensen doen maar met je. Ze liegen en bedriegen, zij zijn gevoelloos.)

VROEGSTE JEUGDHERINNERING:

Er was op het plein een schutting om een beeld en wij konden er niet spelen. Toen maakte ik een gat onder de schutting door en wij kwamen er toch. (Volwassenen zitten dwars, wij zijn slachtoffers- ik help vriendjes.)

DROOM: Eén droom vergeet ik nooit. Ik was overal en alles door elkaar. Dan was ik weer bij Ingrid, dan opeens op het pleintje, maar dan weer opeens ergens anders en dan was ik opeens op school en alles ging heel gek door elkaar heen. (Zelfbevestiging van onzekerheid en beeld van totale ontredde en chaos.)

BEMOEDIGING:

Als je kunt opbrengen, dat er niet zoveel op je gemopperd hoeft te worden, des te fijner heb je het ook hier. Wij willen graag, dat je zo gelukkig mogelijk leeft (alleen maar positieve mogelijkheden stellen - grote tolerantie t.o.v. gedrag - bendegenoten niet afwijzen door volwassenen).

OPMERKINGEN:

Zeer groot is de waarde, die door F. in het gesprek wordt toegekend aan vroegere vriendjes. Hij kent hen allen nog goed bij voor- en achternaam, kan er vlot 10 of 12 noemen. Het spelen op het pleintje speelt een grote rol in de positieve herinneringen en de schutting speelt enerzijds een rol als symbool door de grote mensen opgericht tegen F. en zijn vriendjes, anderzijds heeft hij de betekenis van uitdagend object, waartegen iets ondernomen moet worden (toch positieve werking van ontmoediging-strijdbaarheid).

CONCENTRISCH BEELD NA pl.m. EEN MAAND:

Wij zien een meer samensmelten der onderscheiden sferen.

De interactie naar en van L is breder, er is meer communicatie en verdraagzaamheid. De therapeut is (als directeur) meer in alle sferen betrokken geraakt en er is een bredere communicatie. Er is een grotere integratie tussen K.-belh. + groep. Het totale groepsgebeuren is nogal fel en wisselend, de groepsfeer wat afgezaakt door de, via de speltechnieken bereikte integratie tussen K.-Belh.+ Groep.

Wij nemen dit graag als voorlopig doel, omdat, mede uit het volgend materiaal zal blijken, dat de voornaamste taak in deze concentrische orthopedagogische behandeling is gelegen in de 3e kring (buurt-vriendjes). Denk i.d.v. aan de gevaren en de mogelijkheden van de horizontale vereenzelviging. De volw. moeten deze kring met Frans erin volledig aanvaarden en integreren in een gezamenlijke „Wij verhouding”. Zij moeten verder door hun eerlijk leven en echte liefde Frans verleiden tot identificatie. Zij mogen hem *nooit* bedriegen of met foefjes opvoeden.

VERVOLG JEUGDHERINNERINGEN:

F.: Het beeld was een geheime plaats voor Kees en mij (vriendje Kees genoot bijzondere sympathie). Steeds als de arbeiders er een stuk schutting omheen wilden zetten, braken wij het weer af. Oh ja, ik herinner me weer wat. Wij wilden bij onze geheime plaats (onder het beeld) blijven komen en we wilden ook niet dat de werkmensen hem zouden vinden. Zij smeerden de planken met dikke zwarte teer in, opdat wij er af zouden blijven, maar wij gaven er niet om en braken ze toch af. Wij hadden elkaar plechtig beloofd met de hand erop, dat we dit geheim nooit zouden verraden. Als de één het toch deed, mocht de ander hem met een groep grote jongens in elkaar slaan. (Het objectieve gegeven van planken teren, wordt in tendentieuze apperceptie een inhoud gegeven, die overeenstemt met de mening van Frans over de volwassenen. Wij zien hier duidelijk de eigen groepscode, die ook herkenbaar is in het internaat-groepsleven).

Kees was mijn vriendje, we hadden alles samen. Wij hadden ook een geheim plekje met kippen en een marmot. (op Kees in de derde kring worden de affectieve behoeften geprojecteerd, die in de 2e kring naar de broer zouden gevloeid zijn, indien deze niet uit huis gehaald zou zijn door de kinderoplossing).

Ik had ook een konijn. Als het vet was, slachtte mijn vader hem, maar zei tegen mij dat het een ander konijn was, dat hij gekocht had. Toen wij het hadden opgegeten zei mijn vader: „Smaakte het?” Toen ik ja zei, vertelde hij me dat het mijn konijn was geweest. 's Avonds moest ik overgeven. (Deze wrede ervaring e.a. van deze soort hebben er a.h.w. voor gezorgd, dat de vader helemaal uit de 1e kring verdween. De therapeut, die i.d.g. tevens als directeur van een klein overzichtelijk internaat fungeert, moet met grote aandachtzaamheid, met benadrukking van het woord contact, in de contactbehandeling, op gevaar van onbewust afweermecanisme bij de jongen bedacht zijn. In het kader van de behandeling werd ook gezocht naar een met ons meewerkend onderwijzer, zodat ook in de 3e kring concentrische steun kan worden gegeven.

Overigens zij opgemerkt, dat in deze therap.situatie, omdat we met een kind te maken hebben, de affectieve benaderingen in de 1e, 2e en 3e kring een grotere rol spelen dan de gesprekstechnische in de 1e kring.

Zoals v. Asperen signaleert, zien we een wonderlijke vermenging van de beïnvloedingen in de 2e en 3e kring. Door de aanvankelijke totale afwijzing van welke coöperatie dan ook in de 2e kring, sloten wij aan bij de straatbengelsgroep in de groep, dus eigenlijk bij de 3e in de 2e voor de groepsbehandeling, en bij de 3e voor de schoolaanpak.).

Nemen we de draad van het gesprek met Frans weer op:

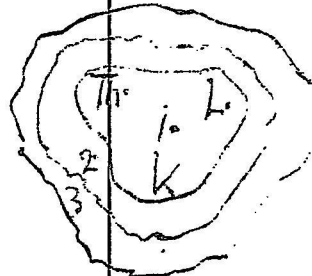
„Toen had ik weer een konijn, maar dat hield ik verstopt en geheim. Als mijn vader thuis kwam, zei ik dat ik bv. naar de W.C. moest. Ik ging dan gauw mijn konijn verstoppen, trok dan de W.C. door en kwam de kamer weer binnen. Later heb ik het verkocht, want ik kon niet genoeg gras voor hem vinden”. Verder kwamen er in die „Zitting” geen herinnering over thuis, alleen wat moeder vertelde over het zwemmen van John en het nare gevolg van duimzuigen. Frans vertelde, dat hij maandenlang zijn mondhoek had teruggedrukt, zodat deze niet scheef werd.

Langzaam aan begint Frans beter geïntegreerd te raken en weet het, zich als vagebond gedragender en gekleedder ventje zich liefdevol geaccepteerd.

Het is onmogelijk dat Frans ooit naar moeder of vader terug kan en ons doel is dan ook hem rijp te maken voor een pleeggezinsplaatsing. In die fase moeten leidster en therapeut dienen als ouders-identificatie en streven daarbij naar een evenwichtige 1e kring om vandaaruit tot pleeggezinsplaatsing te kunnen komen.

Wij krijgen het volgende beeld:

1. Er is een zeker relatiepatroon in affectieve zin ontstaan
2. de groep is een gebeuren rond dit patroon. Er kunnen nu dan ook normale groepsmanipulaties plaats vinden en vandaaruit gaat een therap. kracht naar de 1e kring.
3. Vanuit de positieve schoolsituatie vloeit eveneens een orthopedag. waarde in normaliserende zin.

VERVOLG THERAPEUTISCHE GESPREKKEN:

Zowel Frans als therapeut vertellen elkaar dat zij blij zijn, dat het zo fijn met de ontwikkeling gaat. Frans vertelt, dat zijn huid zo schilfert en ruw is. Vroeger ook, soms zo erg dat het afstotelijk was. Mijn moeder was er vies van. Ze zei: „Jij met je ouwe wijvenhuid” (nu pas duikt moeder in de herinnering op en wel in een zeer negatieve sfeer). Wij praten nog wat na over de mogelijke behandeling van zijn ichthyosis. (Therapeut overweegt onderwijs, welke aanpak in pedag. zin hiervoor het beste is.)

Als hij voorstelt, dat de leidster de huid zal behandelen, is het gevaar groot, dat Frans die, gezien vroegere afwijzing verzorging moeder, zal afwijzen. Therapeut besluit zelf de behandeling voorlopig te beginnen. Wij merken dat bij kinderen het affectieve neveneffect weldadig is voor hun verkrampde gevoelsleven).

VERVOLG TH. GESPREKKEN:

Tot nu toe is de broer John nog niet door Fr. genoemd. Dit lijkt vreemd, omdat hij er zo goed mee overweg kon, maar wij, die wisten, dat John onlangs wegens messteking, wederom gevangen zit, voelden het antwoord ergens aan. Om deze voordracht niet te lang te maken moge voldoende zijn, dat bleek dat Frans dacht het de volwassenen van hem verwachten, dat hij John ook zou veroordelen, omdat ze J. gevangen hadden gezet.

Therapeut: Ik kan mij voorstellen, dat je van iemand, die wat heeft uitgemaakt toch kan houden en dat gebeurt ook heel erg veel.

Frans: John kocht vroeger wel eens snoepjes voor mij. Toen ik 7 jaar was en 's nachts naar de W.C. moest en bang was in het donker, nam John me altijd op de schouders en droeg me naar beneden. Hij liep dan niet weg, maar wachtte totdat ik klaar was en droeg me weer naar boven. Hij was erg aardig voor mij. Wij hadden samen een kamer en hij liet me nooit in de steek.

Het kwam er allemaal blij, enthousiast en toch wat in argwanende afwachtende spanning uit.

Therapeut zegt dat het fijn is zo'n broer te hebben en dat het goed is van elkaar te blijven houden. Frans is dan zichtbaar blij en opgelucht. (In onze herinnering komt zijn droom op: ik was overal alles door elkaar... en alles ging erg gek door elkaar. Wij kunnen gelukkig voor Frans, John op zijn plaats zetten, in het prototype voor het komende pleeggezin, nu alvast in onze eigen 1e en 2e kring). Wij zijn nog niet aan het eindpunt van onze orthopedagog. bemoeiing met deze jongen. Voor de belangstellende toehoorder moge hier nog enig materiaal gegeven worden uit de laatste gesprekken.

Frans vertelde, dat hij vroeger een hallucinatie had gehad: Ik lag op bed en zag een grote zwarte vlek, die steeds dichterbij mij kwam. Ik werd bang en kroop bij Ingrid in bed, toen ging het over (komt zijn eerste zus neutraal liefdevol ook in de nieuwe kring?). Voorts vertelde hij over een z.g. droom: Ik had 4 kippen op een afgescheiden kamertje. Later hebben wij ze verkocht, toen had ik opeens een lief klein muisje en dat was opeens weg.

De therapeut vroeg of het misschien echt gebeurd kon zijn en Frans antwoordde: „Ik geloof het wel, want de kippen zijn met Kerstmis opgegeten. (de herinneringen zijn al duidelijk minder emotioneel geladen, de constatering over de kippen is vrij neutraal, de herinnering aan het kleine muisje is lief en zacht).

Inmiddels is met Frans gesproken, dat wij naar pleeggezinplaatsing werken. Hij gaat er volledig mee accoord, daar hij inziet dat er geen andere wegen zijn. Het orthopedagogisch streven is er op gericht de kringen rond deze jongen hun normale plaats te geven.

Voorlopig de leidster, therapeut en Frans in de 1e kring, later de pleegouders. John en de zussen ook op hun natuurlijke, ook door de volwassenen aanvaarde plaats enz.

De leidster zal ook in de 2e kring een grote rol spelen, daar Frans juist in deze kring zal moeten trainen tot coöperatief gedrag en los moet komen van de wantrouwende attitude t.o.v. de volwassenen, waartoe ook de hulp van de medewerkers in de wijdere kringen onontbeerlijk is.

Langzaam aan leert Frans ons te aanvaarden. Er is sprake van een merkbare overdrachtsituatie, een assimilerend ontwikkelen in de hem aangeboden identificatie mogelijkheden door ons, de volwassenen. Zijn argwanende, agressieve attitude maakt langzaam plaats voor

coöperatief leven en wij zien, dat ook de hardheid in zijn structuur gaat plaats maken voor een menselijker zachtheid.

De groepsorthopedag. mogelijkheden, het hanteren der groepsrelaties en krachten en de orthopedag. technieken in engere en ruime zin, vullen de gesprekstherapie aan. Het in de therap. gesprekken vrijkomende operationeel materiaal wordt niet in de eerste instantie benut tot inzichtverbetering van dit 10 jarig kereltje, doch meer als vrijmakende mogelijkheid benut en tot ondersteuning van de affectieve relatie.

Hoe jonger het kind, hoe meer in die zin gewerkt moet worden. Bij ouderen kan wellicht meer in ontdekkender zin gewerkt worden.

Hopelijk zal het ons gegeven zijn, de behandeling van Frans met succes te voltooien.

J.B.A.M. Buschman.

WEGEN TOT HET BEGRIJPEN EN OPLOSSEN VAN SOCIALE CONFLICTEN

Verslag van de lezingen door de heren Drs. H.W. von Sassen en Dr. F. Glasl, medewerkers van het Ned. paedag. instituut voor het bedrijfsleven te Zeist, gehouden op 24 januari 1970 te Amsterdam

Drs. H.W. von Sassen:

Hoewel er al vaker over conflicten gesproken is, meent de Hr. von Sassen toch, dat dit thema in de belangstelling staat, omdat conflicten *steeds meer* en *overal* een rol gaan spelen en er bovendien bewuster over gesproken wordt.

Het maakt de indruk, dat er thans meer conflicten zijn dan vroeger. Snelle, elkaar opvolgende veranderingen geven daar aanleiding toe en bovendien komen div. organisaties, en daarmee ook mensen, veel sneller met elkaar in contact en worden van elkaar afhankelijk. Daarbij komt nog de neiging om los te komen van de oude opvatting, dat conflicten er niet behoren te zijn en dientengevolge zolang mogelijk onderdrukt dienen te worden („je moet de vuile was niet buiten hangen”). Het gevolg was, dat vele organisaties naar buiten een „mooi weer” gezicht vertoonden, terwijl naar binnen toe allerlei soms zelfs explosieve conflicten aanwezig waren.

Tegenwoordig bestaat de mogelijkheid een adviseur te raadplegen, hetgeen aanleiding heeft gegeven de gehele conflict-situatie meer systematisch te bestuderen.

De tegenwoordige opvatting is, dat het menselijk leven en menselijke ontwikkeling zich *DOOR CONFLICTEN HEEN* beweegt, in tegenstelling tot vroeger, waar uitgegaan werd van een soort harmonie-model. Afwijkingen daarvan waren zondig en dus fout met gevolg: schuld en minderwaardigheidsgevoelens, die dan weer zo snel mogelijk weggepoetst dienden te worden.

Thans meent men dat *conflicten een wezenlijk bestanddeel zijn van onze existentie*, waarmee we moeten leren omgaan, wat iets anders is dan onderdrukken.

Als eerste is het daarom belangrijk, dat bij het helpen oplossen van conflicten het bovenstaande door beide partners gerealiseerd en ingezien wordt dat het conflict niet iets is dat

alleen bij hen voorkomt. Hier kunnen we enigszins een parallel trekken met het probleem van de neurotische patiënten, die eveneens denken, dat zij alleen ermee te maken hebben, terwijl het toch in vele andere situaties voorkomt.

Pas als dit goed onder ogen gezien wordt kan er begonnen worden met er iets aan te doen.

Omdat het „moeilijk is een conflict onder ogen te zien” is het te begrijpen, dat men vaak een aanwezig conflict ontkent, wegedeneert, bagatelliseert, of alleen „de ander” ervoor verantwoordelijk stelt. Het gevolg is, dat er niets aan wordt gedaan. In de loop der tijd zetten de conflicten zich vast en wordt cureren steeds moeilijker.

De eenvoudigste vorm van een conflict heeft plaats tussen twee mensen en heeft een persoonlijk karakter. Conflicten van verschillende aard doen zich voor in steeds grotere dimensies: in een groep, een organisatie, in een maatschappelijke groepering, de samenleving, tussen ideologische groepen, tussen volkeren enz. Zelfs spreken we van een intra-psychisch conflict, dwz. een conflict, waarbij twee intenties in de mens op elkaar botsen.

Hoewel er thans veel over maatschappelijke conflicten gesproken wordt, meent spreker, dat het hier voorlopig nog een abstract praten betreft, waarbij wel vele oplossingen geopperd worden (meest oplossingen, die anderen waar moeten maken), doch waarbij men het nog niet klaar speelt *iets aan conflicten te doen*. Het bestuderen van conflicten richtte zich aanvankelijk op de intra-psychische sfeer (psychoanalyse), de laatste tijd is het zwaartepunt echter steeds meer op de studie van sociale conflicten komen te liggen.

Men ziet het ook in de ind. psych. groep, die zich aanvankelijk geheel met individuele moeilijkheden en individuele therapie bezig hield, waarna een verschuiving van interesse plaats had naar groeps-therapie en therapie van groepen (bv. gezins-therapie). Bij het groepswork komt men dan het conflict in de groep tegen. Tegenwoordig komen steeds meer vragen op om op organisatieniveau iets aan conflicten te doen. Daarmee komt men in een dimensie terecht, waarbij organisatorische en psychologische problemen in onderlinge wisselwerking een rol spelen.

Wat is nu eigenlijk een conflict?

Het is ook alweer een woord, dat in verschillende betekenissen gebruikt kan worden. Men kan reeds van conflict spreken als mensen in een woordenwisseling betrokken zijn, of er in ieder geval van een heftig gedrag sprake is.

De aanleiding van een dergelijk conflict kan van momentele aard zijn, bv. berustend op het temperament van de betrokken personen of de situatie, waarin een zekere spanning is, die zich ontladit. Dergelijke incidenten kunnen zonder verdere nawerking blijven (bv. waar een misverstand blijkt).

Er kan echter ook een langerdurende problematiek achter zitten. Overal, waar twee mensen, groepen enz. verschillende intenties hebben en elkaar ontmoeten op hetzelfde veld, bestaat kans op botsingen, hetzij dat zij hetzelfde *begeren of wensen* en op hetzelfde afgaan, waarbij zij dan elkaar uitsluiten, *of verschillende of tegenstrijdige strevingen* hebben.

Vindt dit binnen een gezin, of groep enz. plaats, dan ontstaat er een spanning omdat men enerzijds tegen elkaar ingaat anderzijds op elkaar aangewezen is (niet uit elkaar wil gaan).

Dit is dan het element *SPANNING* dat tot *CONFLICT* kan leiden.

Bij voortdurende verhinderend van een bepaald streven wordt irritatie opgeroepen, t.a.v. die anderen, die als bron worden aangewezen van de frustratie.

Vijandige gevoelens, die in conflicten dikwijls een rol spelen, kunnen hiervan een gevolg zijn. Hier komt het niet alleen tot botsing, maar tevens tot strijd. Hoewel het woord *CONFLICT* in het latijn zowel botsing als strijd betekent, meent de Hr. v. S., dat hier duidelijk op een onderscheid gewezen kan worden. De strijd is n.l. één van *de middelen*

om een conflict te beëindigen. Wanneer het conflict geheel vastgelopen is, tracht men door strijd de ander uit te schakelen, daardoor de baan voor zichzelf vrij makend.

Er zijn nog vele andere methoden, die bewust of onbewust nagestreefd worden. Het hieronder volgende rastertje geeft op overzichtelijke wijze (n.a.v. de Amerikaan Robert Blake) div. mogelijkheden aan.

In de eerste plaats hangt de benadering van een conflict af van het temperament, dat actief, passief of bemiddeling-zoekend kan zijn (linker kolom). Daarnaast speelt de kijk op het conflict mede een rol. Acht men de meningen, wensen of belangen onverenigbaar, dan is conflict onvermijdelijk. Men kan echter ook de belangen als „deelbaar” of verenigbaar zien (bovenste rij in het rastertje). In elk van deze gevallen zal men bij voorkeur één van de daaronder staande „strategieën” kiezen om op de conflictsituatie te reageren.

	onverenigbaarheid conflict onvermijdelijk	deelbaar	verenigbaar
actief	actie vechten oorlog	zich onafhankelijk, zelfstandig maken	integratie
vergelijk zoeken	arbitrage	compromis gesprek	verdrag overleg
passief	terugtrekken zich onderwerpen	isolationisme neutraliteit veilige positie opzoeken	co-existentie vrede tolerantie

L.R-St.

Dr. F. Glasl.

Voor het benaderen van het vraagstuk omtrent het conflict en de hantering ervan, kan ons een drietal vragen zijn diensten bewijzen:

1. Hoe ontstaan conflicten?
2. Wat zijn de kenmerken van conflicten en door welke verschijnselen worden ze zichtbaar?
3. Welke hanteringsmogelijkheden bestaan er ten aanzien van conflicten?

Beginnende bij de concrete waarnemingen ad. 2 begeven we ons op bekend terrein en kunnen we ons op eenvoudige wijze een levendig beeld verschaffen van conflicten. Dit beeld kan in tweede instantie een leidraad betekenen voor het vinden van verklaringen omtrent de bestaansoorzaken en hierin kunnen aanwijzingen liggen van mogelijke richtingen waarin oplossingen gevonden kunnen worden.

Phaenomenologie van het conflict

Kenmerkend voor het conflict is, dat het meestal begint wanneer een persoon, een groep, een organisatie of een land zich bedreigd voelt. Wanneer we ons de groep voor ogen stellen,

dan is er in de uitgangssituatie vaak sprake van een indifferente houding van de groepsleden en een amorfe structuur van de groep ten opzichte van de partij waarmee een conflict verhouding opgebouwd gaat worden.

Als gevoelens van bedreiging opduiken begint in de groep het amorfe te verdwijnen; niet alleen in de sociale structuur van de groep, maar ook in het denken, de houding, de opvatting en de standpunten van de groepsleden tegenover de tegenpartij en tegenover elkaar.

Cohesie in de groep ontwikkelt een gestalte: een groeiend groepsbewustzijn, een duidelijker wordende groepsidentiteit en een toenemend gevoel van eigenwaarde.

Men zou kunnen zeggen, dat er als het ware een „*huid*” om de groep groeit als afgrenzing van de omgeving. Binnen de groep verdwijnt de pluriformiteit van de leden; er ontstaat een groepsmening of anders gezegd de individualisering van de groepsleden neemt af, terwijl de groep druk uitoefent op *conformiteit* en uniformiteit in denken en gedrag.

Eveneens vindt binnen de groep *polarisatie in de rollen* van de groepsleden plaats nl. van leider(s) en geleiden. De leiders beginnen meestal als opinieleiders en worden door de groep in een steeds duidelijker leidersrol gedrongen. De groep kiest een kern waar de rest zich omheen schaart.

Wanneer twee groepen waarbinnen zich een dergelijk proces voltrokken heeft, tegenover elkaar opgesteld zijn, vindt de wisselwerking niet zozeer tussen de beide groepen plaats als wel tussen de leiders ervan; de groepen hebben bij wijze van spreken de „*kleur*” aangenomen van hun leiders.

De naarbinnen gerichte kern en de naarbuiten gerichte huid oefenen een sterke invloed uit op de communicatie tussen de groepen. De kern bepaalt de oordelen, terwijl de huid gaat werken als een *filter*.

Zowel de waarneming als de informatieverstrekking worden door eigen gevoel en intentie van de groep *vertekend*.

Er ontwikkelt zich een proces van *zelfglorificatie*. Men gaat denken vanuit de tegenstelling wij en zij in wit en zwart. Het contrast denken werkt zodanig, dat de voorstellingen van de tegenpartij steeds zwarter wordt en het eigen beeld steeds witter. De beelden verhouden zich in *stereotypen en cliché's*. Het zelfverheerlijgingsproces ondersteunt het verschijnsel van de *selectieve aandacht*; gedragingen van de tegenpartij worden alleen waargenomen ter versterking of verrijking van het scala stereotypen en in werkelijkheid gemeenschappelijke eigenschappen worden óf ontkend óf slechts één der partijen toegerekend. De kloof tussen de partijen wordt groter en groter.

Kenmerkend voor de wisselwerking tussen de met elkaar in conflict verkerende groepen is een *afnemende empathie*: de tegenstanders kunnen niet meer met elkaar meevoelen.

Simplificatie en *reductie* hebben eveneens hun uitwerking: men vermindert en vereenvoudigt in wezen rijke schakering aan vermogens en samengesteldheid van de situatie bij de ander. Hierdoor lijkt enerzijds een aanval steeds meer voorstelbaar; de tegenpartij daarentegen kan zich niet voorstellen hoe de ander zó over hem kan denken, voelt zich achteruit gesteld en bedreigd en ziet zich zodoende genoodzaakt tot verdediging of zelfs een tegenoffensief. Het aspect van de betrekkingen tussen de met elkaar in conflict staande groepen is een belangrijk onderdeel in de beschouwing van conflicten en conflictsituaties. Veelal verloopt het proces zodanig, dat een uiteindelijke uitbarsting meer het beslechten van die betrekkingen betreft als wel de oplossing van het probleem.

Een laatste verschijnsel in dit verband is, dat van de „*cognitieve kortzichtigheid*”. De partijen raken in hun aandacht gefixeerd op elkaar en verkiezen bewustzijn van de dimensies waarbinnen het conflict zich afspeelt. Ruimte en tijd perspectief worden kleiner in het bewustzijn van de conflictpartijen. Men denkt tot aan het doel; eigen verantwoordelijkheid

voor de consequenties overweegt en accepteert men niet meer, en dit wordt hoogstens de tegenpartij verweten.

Hoe ontstaan conflicten?

Kenmerkend voor conflicten is, dat er altijd een objectieve, d.w.z. zakelijke kant aan zit naast een subjectieve, persoonlijke kant. De objectieve zakelijke kant zal in het volgende „het probleem”, dat aanleiding tot het conflict gegeven heeft, genoemd worden. Daarnaast zal nog dieper ingegaan worden op de subjectieve kant, met name op de verhoudingen tussen de conflictpartijen.

Aan beide kanten bouwt men een voorstelling van zichzelf en de ander op, die duidelijk verschillen met de beelden van de tegenpartij daaromtrent. De voorstellingen geven aanleiding tot eenzijdige standpunten. Er ontstaat een instelling van isolering en exclusief denken dat enerzijds gedrag bevordert dat de tegenpartij als verdacht moet voorkomen en anderzijds wordt het gedrag van de tegenpartij als verdacht gekenmerkt.

De voorstellingen groeien voortdurend verder uit elkaar en de werkelijke partijen gaan er meer en meer achter schuil, zodát wanneer uiteindelijk het conflict uitbarst er een gevecht ontstaat *tussen de schaduwen van de beide tegenstanders*.

Het eigenlijke probleem waar omheen het conflict ontstaan is raakt zoals gezegd hierbij op de achtergrond; de aanleiding van het conflict is van secundair belang geworden, men vecht om de ander uit te schakelen en niet om het probleem werkelijk op te lossen.

Zo bezien bezit een conflict twee aspecten nl. een objectieve (vaak rationele) kant, die voor een oplossing om een heldere doordenking vraagt en de *subjectieve geladenheid* als gevolg van persoonlijke reacties. Het subjectieve aspect gaat een eigen leven leiden en kan uiteindelijk de boventoon voeren. Concluderend kunnen we vaststellen dat er in de omstandigheid van het conflict iets gebeurt met de waarneming van - de mensen en hun gedrag binnen de betrokken partijen
- de mensen en hun gedrag van de tegenpartij
- het probleem,

die zijn verklaring daar in vindt dat beide partijen in hun beschouwing van aanleiding, oorzaak en gevolgen van het rationele probleem verschillende punten benadrukken. Vertekening in de waarneming ontstaat doordat de partijen een elkaar uitsluitende houding aannemen en selectief waarnemen en op grond daarvan bedreigend gedrag voor de ander ten toon spreiden.

Naast de verschillende *waarnemingen*, die beide partijen dus van het probleem, de partijen, de interactie tussen beiden en tenslotte van zichzelf maken, is er nog een ander groot aspect: *de houding, instelling* (attitude) van de conflict partijen. Iedere partij heeft misschien een andere principiële opvatting c.q. houding omtrent de manier, hoe het probleem op te lossen zou zijn. Iedere partij neemt ook t.o.v. de andere partij een andere negatieve houding aan. Men kan of wil zich met elkaar niet identificeren, men wantrouwt elkaar, men respecteert noch de persoon noch zijn overtuigingen enz. Deze *houding* is meebepalend voor het feit, hoe of wij onze tegenstander waarnemen!

En tenslotte een derde belangrijk aspect: *het gedrag* van de conflictpartijen. Aan de ene kant richt een bepaald gedrag zich er op een doelstelling te realiseren; en aan de andere kant wordt de andere groep of persoon als de tegenstander ervaren, die uitgeschakeld moet worden om de gestelde doelen met de gegeven middelen te kunnen bereiken. Men treedt dus elkaar vijandelijk tegemoet, er is sprake van een *destructief gedrag*.

Als bijzonder vruchtbaar voor het diagnosticeren van een conflict situatie, waarin de spanning tussen mens en organisatie duidelijk zichtbaar wordt, is de *motivatietheorie van A. Maslow* gebleken.

Men kan zich aan de hand van de verschillende behoeften-niveaux van de mens afvragen welke behoeften er misschien gefrustreerd kunnen zijn; deze frustratie kan aanleiding geweest zijn voor agressief en destructief gedrag tegen anderen, die misschien met de bron van de frustratie geïdentificeerd worden. Een ander verklaringsmodel kan gezien worden in de conceptie van de ontwikkeling van een mens c.q. een organisatie, zoals door het NPI ontwikkeld.

Welke hanteringsmogelijkheden bestaan er ten aanzien van conflicten?

Gegeven is het feit van een moeilijk bereikbaar probleem, dat schuil gaat achter een ingewikkelde samenstelling subjectieve factoren.

Waar te beginnen met de aanpak? Bij het supersysteem? Bij het intrasysteem? Bij de objectieve kant? Bij de subjectieve factoren?

De ervaring is, dat met een oplossing van het rationele probleem alleen het conflict niet opgelost kan worden. Het irrationele heeft veelal te zeer een eigen leven gekregen, dat o.a. de reeds bestaande vijandelijkheid uitgestreden moet worden of nieuwe conflicten in het leven roept*. De foutieve waarneming blijft van kracht. Moet men het irrationele proces aanpakken? Zal dat resultaat opleveren zolang de oorzaak er nog is? Probleem is dat beide aspecten elkaar in de weg staan voor een oplossingsgerichte aanpak.

In onze cultuur kennen we drie extreme typen van conflicthantering:

1. Er zijn aanpakken die (bijna) uitsluitend gericht zijn op *regelen van het gedrag*. O.a. wordt deze aanpak toegepast bij het internationale gerecht. Er worden grenzen getrokken die beide partijen niet mogen overschrijden. Hiermede wordt als het ware een gedragsnorm ingedrukt. Aan de attitudes wordt niets gedaan. Men vertrouwt er op, dat die langzamerhand het gewenste patroon zullen aannemen waardoor voortdurende of herhaling van het conflict niet meer voor de hand zal liggen. De conflict rechter bemoeit zich met dit laatste niet; hij oefent controle uit op het gedrag. Deze aanpak zouden we willen benoemen met de „*juristische beslechting*”. Er is dan wel sprake van een „controle van het conflict”, maar er blijft de vraag of het conflict hiermee wel opgelost is.
2. Een tweede conflictbenaderingswijze is die welke aangrijpt bij de attitude, de houding c.q. instelling der partijen met vermanende opmerkingen, dat men zijn houding moet veranderen, de ander positief tegemoet moet treden. Aanwijzingen van de weg waarlangs een veranderde houding verkregen kan worden blijven hierbij meestal nog achterwege en maken deze aanpak tevens onvolledig. Noch het gedrag noch de waarnemingen worden „daadwerkelijk” in deze benadering aangeroerd. We willen voor het gemak deze benadering noemen de „*predikant*”.
3. Een derde extreme typering is de „*psycholoog*” die zijn ingang kiest via de *perceptie*, waarbij we alle weerstanden van gedrags- en attitudever storing zullen kunnen verwachten.

Er zijn reeds aanzetten van methoden voor een integrale aanpak in ontwikkeling. Blake bv. kiest zijn ingang via de perceptie, nadat hij de vraag gesteld heeft of men de problematiek inderdaad tot een oplossing wenst te brengen of liever een langzame doch zekere verslechtering wenst voort te zetten. Zijn methode vangt vervolgens aan met een uitwisseling door beide partijen van de bewuste en onbewuste stereotypen. In derde instantie gaat hij in op de vraag hoe deze beelden ontstaan zijn. Hier komt deze methode tot zijn einde en laat de attitude onaangeroerd.

Dit overzicht van extreme benaderingswijzen doet de vraag rijzen naar een integrale oplossingsprocedure, die de gehele samengesteldheid van de conflict situatie in het bewustzijn roept en mogelijkheden opent om van verschillende kanten naar een oplossing toe te werken.

* Politici bv. menen dat wanneer het hongerprobleem eenmaal opgelost is, de problematiek van de ontwikkelingslanden opgelost zal zijn; de ervaring is dat dat niet waar is.

De ervaring is dat men conflicten in de wereld als volgt aanpakt:

- op macro niveau bij gedrag
- op meso niveau bij attitude
- op micro niveau bij perceptie.

De kern van een echte integrale aanpak ligt in de benadering van de mens, die bijna geheel verloren dreigt te raken in de overweldigende complexiteit van beelden, vooronderstellingen en strategieën.

Wanneer men de mens opvat als een wezen dat zelfstandig zijn milieu kan scheppen en omvormen is het ook mogelijk dat hij structureel, constructief en actief zijn sociale omgeving kan herstellen, zelfs wanneer hij zich in die situatie van zijn toekomst afgesneden ziet.

Een *integrale aanpak* zouden we die willen noemen, die zowel aan de subjectieve als ook aan de objectieve kanten van het conflict gaat werken. Naarmate de subjectieve factoren al meer in de voorgrond getreden zijn, zou men als eerste stap moeten beginnen *via de subjectieve kant* van het conflict de oplossing te benaderen. Samen met beide partijen wekt de *agoog* als tweede stap het bewust maken en uitspreken van de *waarnemingen* (percepties) van de partijen. Tevens wordt hier al gewerkt aan een nieuwe houding t.o.v. de andere partij, omdat men het aandurft, geconfronteerd te worden met een beeld, dat een andere groep zich van ons gemaakt heeft - en omdat wij het beeld, dat we zelf van de andere kant hebben, ter discussie gesteld, aldus gerelativeerd wordt.

Na een analyse van het conflictueuse gedrag volgt als derde stap een analyse van de daarachter liggende *houdingen, instellingen* en opvattingen (attitude). De houding van A, die mede ontstaan is door foutieve percepties van B en van zichzelf, kan vrij worden en door confrontatie met de andere en een overkoepelende doelstelling (bv. uit het supersysteem), doch het bezien van de eigen houding in een groter ontwikkelingsperspectief enz. kan een nieuwe innerlijke houding opgebouwd worden.

Om deze nieuwe houding tot uiting te laten komen in een ander soort *gedrag* is de vierde stap het *helpen ontwikkelen van een nieuw gedrag* door begeleiding, opleiding (sociale vaardigheid, vaardigheid in het oplossen van conflicten enz.) en evaluatie van het gedrag.

De laatste stap zou moeten zijn, de objectieve kant van het probleem aan te pakken, met de mensen samen de organisatiestructuur, de taakomschrijvingen, de stijl van leiding geven enz. te veranderen.

Op deze manier is in de situatie van het conflict iets gedaan met de relaties, de gevoelens en emoties zowel als aan het probleem en de oorzaken ervan. Alle verschijnselen van het conflict krijgen in deze benaderingswijze hun plaats en aandacht.

De integrale aanpak is niet een methode die door een derde instantie ter beslechting van een conflict gehanteerd kan worden. De integrale aanpak is per definitie een know-how die hoogstens aan strijdende partijen overgedragen kan worden om van binnen uit in het conflict systeem in werking te treden.

dr. F. Glasl.

ADRESWIJZIGINGEN:

Mevr. Hermine Gans-v. Weerden, psychotherapeute naar Prins Hendrikkade 129I Amsterdam Centrum tel. 62768
Mej. D. Arnezen naar Griekstr. 36 Dronten (Noorwegen)
Mevr. R. Duursma de Rosa naar Venusstr. 89 Hardinxveld-Giessendam
Mej. M. Kelderhuis naar Lijsterstr. 152 Wormerveer
Mej. H.J.M. Besseling naar Racinelaan 4 Utrecht.

„WIJ ZIJN BIJZONDERE DIEREN, WIJ ZIJN MENSEN“

Verslag van een lezing door Jhr. Dr. H. de Ranitz, arts voor psychotherapie te 's-Gravenhage gehouden te Amsterdam op 21 februari 1970

Als inleiding stelt spreker eerst vast, dat zowel mens, dier en plant, hoewel te reduceren tot stof, een *levende stof* zijn. Ofschoon ieder, die de woorden „levende stof“ hoort wel kan begrijpen wat hiermee wordt bedoeld, toch blijkt het ondoenlijk een juiste definitie hiervan te geven. Geleerden als Darwin, Haeckel, Spencer, Von Uexküll en Driesch o.a. weten wel in hoofdzaak enige wezenskenmerken te noemen waardoor de levende stof zich onderscheidt van de dode, maar het wezen van het leven zullen wij misschien wel nooit kennen.

Stilstaande bij de planten is vaak te stellen, dat de anatomen en physiologen, die zich bezighouden met de bouw en de functies van het menselijk lichaam, onderscheid maken tussen een deel van het menselijk lichaam, dat zij vegetatief noemen en een deel dat zij animaal noemen. Het *vegetatieve* zenuwstelsel is in het algemeen *onbewust*, het *animale* zenuwstelsel gaat veelal met *bewustzijnsverschijnselen* gepaard.

Na enige kenmerkende verschillen tussen de planten- en dierenwereld te hebben aangehaald, wijst spr. op de diepe verwantschap met toch ook weer een diepgaand verschil in de groei en ontwikkeling van plant en dier. Er is vast te stellen, dat de plantaardige energiebronnen van het dier overeenkomst vertonen met de accu en de benzine voor een auto: energie leveranciers, die de motor doet lopen en op temperatuur blijven.

Tussen de twee rijken, die der planten en die der dieren, bestaat een onduidelijk tussenrijk, de *protophyta* en de *protozoa*, de oerplanten en de oerdieren, waarvan men niet duidelijk weet, waarmee men te doen heeft, met dieren of met planten.

Dit rijk der *protista* (oer-wezens) is daarom zo belangwekkend omdat het nog eens uitdrukkelijk aangeeft, dat in het begin van de geschiedenis van het leven op aarde er oer-wezens waren, waaruit de gehele planten- en dierenwereld is geëvalueerd. Al deze nog levende oer-wezens zijn één-cellig. Zij zijn echter zeker niet het aller-eerste begin van leven op aarde; dat hult zich nog in duisternis.

Hoe wonderbaarlijk deze wereld der ééncelligen is, blijkt wel uit het feit, dat men in het innerlijk van deze ééncellige oerwezens duidelijk verschillende orgaantjes kan onderscheiden: de organellen. Ze hebben bv. een voedingsvacuole - een holletje, dat zich vormt als een mondje om voedsel op te nemen - en een ontlastings-vacuole - een holletje, dat ervoor dient om de afval af te voeren. Onder een sterk vergrotende microscoop kan men ook een soort bloedsomloop zien.

Terugkomend op zijn uitgangspunt en na stil te hebben gestaan bij de overeenkomst van de mens met het dier noemt spr. in het bijzonder de zintuigelijke waarneming, die reeds aanwezig blijkt te zijn bij de ééncellige amoëbe. Onderzoekingen hebben n.l. uitgemaakt, dat de éne amoëbe al op de andere jacht maakt en zij hun plaats bepalen bij de achtereenvolging. Zo'n oriëntatie-beweging wordt taxis genoemd. Ook het plantenrijk kent taxiën: planten draaien hun bladeren naar het licht toe: positieve photo-taxis noemt men dat.

Verklaard is echter niet, waarom de éne amoëbe jaagt en de andere vlucht. Aangenomen moet worden, dat we hier te maken hebben met een innerlijke aandrang: bij het jagende dier het jacht-instinct, bij het gejaagde dier het angst-instinct.

Uitgebreid gaat Dr. de R. nu met verduidelijkende voorbeelden in op instinct-behandelingen, waargenomen bij diverse dieren t.w. een kever, een vliegende eekhoorn en een gans. Als kenmerken van een instinct noemt spr.:

1. *Het aangeboren bewegingspatroon.*

Men herkent n.l. bij instinct-handelingen steeds weer hetzelfde patroon. Om dat bij de mens te illustreren heeft een Duitse bioloog films gemaakt van het flirten van meisjes in verschillende landen verdeeld over de aardbol. Zij doen overal het zelfde: kijken naar de jongen, die zij hebben willen, terwijl zij terstond hun hoofd afwenden zodra hij kijkt. Dit „wegkijken” is een bewegingspatroon, dat ook in het liefdespel bij dieren gevonden wordt.

2. *Het energetisch prikkel-reservoir* wat er voor zorgt, dat het dier uit innerlijke aandrift handelt.

Vroeger dacht men dat het dier uit zich zelf niet tot handelen kwam en slechts uitwendige prikkels dat zouden doen. „Animal non agit, agitur”. Het dier beweegt niet, maar wordt bewogen. Het dier zou volgens die visie een ingewikkelde reflex-machine zijn.

Daar tegenover stelde MacDougall (1912) reeds: „The healthy animal is up and doing”, het dier handelt uit innerlijke aandrang, wat voor alle dieren geldt, maar meer voor een instinct-rijk dier als een hond dan voor een instinct-arm dier als een schildpad.

Ook de mens is een instinct-dier met een eigen actie-potentiaal. Dit is het beste waar te nemen bij de sexuele drift.

Dr. de R. voert aan, dat het sexuele instinct bij de mens buiten zijn oorspronkelijke proporties is gegroeid; „Hypertropisch” is geworden als gevolg van de domesticatie, de verhuiselijking en verstedelijking van de mens. Ook het hongerinstinct met zijn bijpassende lustbevreddiging kan zowel bij de mens als het dier uitgroeien tot hypertropische vormen. Tot de gevolgen van de welvaartsstaat behoort (naast geestelijke verzanding) de lichamelijke vervetting. Er worden in Nederland veel mensen ziek van te veel en nage-noeg geen mensen van te weinig eten.

Dat het sexuele instinct in ons dagelijks leven een zeer grote rol speelt, illustreert Dr. de R. nog met enkele sprekende voorbeelden.

3. *Een ontkoppelingsmechanisme met een prikkel-schema.*

Het ontkoppelingsmechanisme wil zeggen, dat bij aandrang van een instinct een „Appetenz-Verhalten”, een hongerig zoek-gedrag ontstaat. Het dier zoekt de situatie op, waarin hij zijn instinct bevredigen kan. Een poes gaat op muizenjacht als zijn honger+jacht-instinct te lang op non-actief heeft gestaan. De mens zoekt een sexuele partner voor zijn bevrediging. Het instinct wordt echter pas ontkoppeld als het daarbij behorende prikkel-schema wordt waargenomen.

4. *Het prikkel-schema* is dus ook één van de kenmerken van een instinct.

De teek, waarvan veel warmbloedige dieren last hebben, reageert op de prikkel-combinatie 37 graden en boterzuur.

Het prikkel-schema bestaat uit eenvoudige prikkels, die in combinatie werkzaam zijn en het instinct ontkoppelen, zodat het reageert.

Als voorbeeld noemt spr. o.a. de menselijke sexualiteit. De sexuele lusten van de man worden geprikkeld door bij voorkeur de erogene zones bij de vrouw. Phylogenetisch - d.w.z. bij ontwikkeling van de soort - en onto-genetisch - d.w.z. bij ontwikkeling van het individu - zijn deze zones van belang geworden. De erogene zones voor de man zijn vooral de vrouwelijke borsten, de vrouwelijke billen en de geslachtsstreek.

Tot het sexuele prikkel-schema kunnen ook nog gaan behoren allerlei eigenschappen, die de eerste liefde van een jongen of meisje resp. voor zijn moeder of vader leert kennen. De eigenschappen, die dank zij deze eerste liefdes bij het kind worden opgenomen en ingeprent, zijn van groot belang, omdat in deze eerste periode - in de leeftijd van 1 - 5 jaar - er een inprentingsvermogen bestaat, dat later, met het voorbijgaan der jaren, steeds meer afneemt. We zien daarom bij de mens en ook bij veel dieren een koppeling van instinct-schema aan ervaring. Men zoekt in de partner juist die eigenschappen, die men in zijn vroegste jeugd heeft liefgekrege en vermijdt in de partner juist die eigenschappen, die men in zijn vroege jeugd heeft gehaat. Dat kan tot allerlei neurotische

complicaties leiden. Alleen met wat duiden en doorzicht zijn deze er niet gemakkelijk uit te krijgen. Men heeft n.l. veel kans, dat de patiënt aan het eind een volmaakt inzicht in zijn neurose heeft, maar zijn gedrag er niet door verandert.

Het thema over de instincten besluitend geeft spr. nog treffende voorbeelden, bij dieren waarmede hij duidelijk maakte, dat bij de meeste instincten een koppeling plaats heeft van de instinctbeweging met de oriënterende bewegingen.

Met andere voorbeelden toonde hij aan, dat de instinct-reacties, die in vacuo - in de leegte -, object- en daarom zinloos verlopen, niet altijd de gehele serie van de instinct-handelingen moeten afreageren. Het is n.l. in de dieren- en mensenwereld bekend, dat het overladen specifieke prikkelreservoir al voldoende ontladen kan worden door slechts zijn overvloedige energie op de eerste handelingen uit een serie, die een instinctpatroon vormen, uit te leven of af te reageren.

In ons menselijk bestaan kunnen wij dit waarnemen bij twee ons allen welbekende driften. De seksuele drift kan een zekere ontlading ondervinden tengevolge van slechts in de fantasie verlopende handelingen, die gepaard gaat met lichte voorbijgaande prikkelings-gevoelens in de geslachtsdelen, zonder dat er in de buurt een verleidelijk object te zien is.

Ook de agressie-drift kan zich partieel uiten door inwendige woede en uitwendige symptomen hiervan, zoals verbleken of rood worden en het ballen van de vuisten zonder uitwendig object.

Deze objectief zinloze reacties hebben allerlei namen gekregen. Prof. Lorenz spreekt van „Leerlaufreaktionen“, Armstrong spreekt liever van „overflow-capacity“.

Wat de oriënterende bewegingen betreft is vast te stellen, dat zij voor een deel automatisch verlopen en gedeeltelijk worden geleerd door:

- a. b.v. de weg leren vinden door trial and error (vallen en opstaan)
- b. zij kunnen dit ook door inzicht.

Met een voorbeeld van Köhler, die proeven nam met chimpansees verduidelijkt spr. het bovenstaande nog.

Bij deze waarnemingen bij dieren hebben wij te maken met het begin van alle denken, ook van alle menselijk denken. *Want alle menselijk denken is in de grond ruimtelijk denken*, wat zo zeer opgaat, dat Porzig in 1950 in DAS WUNDER DER SPRACHE schreef: De taal vertaalt alle onaanschouwelijke relaties in ruimtelijke. En dat geldt niet voor één taal, of een groep van talen, maar zonder uitzondering doen alle talen dat. Deze eigenaardigheid is een onveranderlijke eigenschap - een „Invariant“.

De tijd drukken wij b.v. uit in: vóór of na Kerstmis of we zeggen: in de tijdsruimte van twee jaar. In de psychologie wordt gesproken van de lagen van de ziel, van het onderbewuste, van een prikkel, die boven of onder de drempel van het bewustzijn blijft. Andere voorbeelden zijn: *naast* zijn werk doet hij aan muziek; wij *begrijpen* elkaar; *groter dan* zijn eerzucht, is zijn liefde. Zelfs bij onze hoogste geestelijke prestaties zijn wij aangewezen op ruimtelijke begrippen: we krijgen inzicht in een ingewikkelde samenstelling - net als een aap in een wirwar van takken. Dat naast de optische prikkels ook de tastprikkels van belang zijn, blijkt uit het feit, dat wij ook woorden uit die sfeer kennen: wij worden door muziek *gegrepen*; een moeilijke materie *begrijpen* wij. Zo komen naast de *optische ruimtelijke* ordening de *haptische ruimtelijke ordening* als achtergrond van alle menselijk denken te voorschijn.

Na in het bovenstaande de nadruk te hebben gelegd op de overeenkomst van de mens met de hogere dieren, volgt hieronder het verslag van het tweede gedeelte met als onderwerp „De bijzondere plaats van de mens in de dierenwereld“.

Spr. wijst thans op het feit, dat naast verschillende eigenschappen, die wij met een aantal hogere dieren gemeen hebben, er ook eigenschappen zijn, die bij de mens tot een bijzonder sterke ontwikkeling zijn gekomen. Wij zijn n.l. dieren, die gekenmerkt worden door:

1. de aanwezigheid van een sterk ontwikkeld *nieuwsgierheids*-instinct, dat bij ons - anders dan bij vrijwel alle dieren - niet alleen in de jeugd, maar levenslang werkzaam is,
2. doordat wij instincten hebben, die *niet erfelijk volkomen vastgelegde instinct-patronen* vertonen, maar waarbij de instinct-aandring gebruikt kan worden voor meerdere doeleinden,
3. doordat het prikkel-schema meer gevormd wordt *door een leer- en ervaringsproces* dan door een aangeboren prikkel-schema,
4. door het vermogen om in de geest zich *beelden te vormen* van de ruimtelijke voorwerpen, welke eigenschap samenhangt met het binoculaire zien (het zien met twee ogen) en het gebruik van de grijphand,
5. doordat wij in staat zijn *in beelden te denken*,
6. een buitengewoon sterk ontwikkelde werktuigelijkheid.
7. Tenslotte moeten wij hier één eigenschap aan toevoegen, die de mens tot mens maakt, uniek in de dieren-wereld: De mens heeft het *geheim van de taal*.
8. Alleen de mens heeft gevoel voor *humor*. Lachen van vreugde komt bij chimpansees voor en vermoedelijk ook bij andere apen en hogere zoogdieren, maar lachen om elkaar en om zich zelf niet.

Een kort résumé van spreker's nadere uitwerking van bovenstaande 8 punten volgt hieronder:

1.

De mens heeft - samen met hogere dieren -, die ook kosmopolieten zijn - een gering aantal instincten, die hem tot handelen aandrijven:

Als meest bekende noemt Dr. de R.:

1. de hongerdrift,
2. het slaap-instinct,
3. het instinct, dat voor de reinheid van de huid zorgt,
4. de agressiedrift
5. het angst-instinct
6. het sociale instinct
7. de sexuele drift
8. de nieuwsgierigheid.

Wij kunnen de volgende kenmerken onderscheiden bij het nieuwsgierigheid-instinct:

1. De nieuwsgierigheid is een onafhankelijke drift met een eigen honger-gedrag (Lorenz). Eén door spr. gegeven voorbeelden: Een raaf, die Lorenz bezat, kon hij vaak niet in zijn kooi krijgen met lekkere hapjes, maar wel door zijn nieuwsgierigheid op te wekken met een camera.
2. De nieuwsgierigheid maakt de relatie tussen dier en buitenwereld *dialogisch*: het dier doet iets, om ervaring op te doen. Dat is in principe: vragen. Hier ligt dus reeds in de dieren-wereld het begin van wetenschap.
3. De nieuwsgierigheid is bij alle dieren, bij wie dit instinct meer ontwikkeld is, *objectiverend*: dwz. het dier maakt zich geestelijke beelden van de voorwerpen in de buitenwereld, opereert er mee in zijn fantasie, waarbij deze fantasie optreedt als proefhandelen. Een vorm van denken n.l. het denken in geestelijke beelden is bij hem aanwezig. Het is bij ons terug te vinden in de droom-beelden. Het geheim van het menselijke denken is de taal, het denken in *abstracte woord-beelden*.
4. De nieuwsgierigheid is bij de mens gekoppeld aan handelingscontrôle. Een proef genomen door Köhler met een aap bewees, dat dit dier dat ook kan maar tot op een bepaalde hoog-

te (een lat afknagen en die pasklaar maken voor de holte in een bamboe-schacht). Een spijker in een plank slaan, waarbij elke slag moet worden gecontroleerd en gericht, gaat de intelligentie van een chimpansee echter te boven.

Herder vroeg eens aan Lorenz: „Wat ontbreekt de aap, dat hij geen mens werd? ". Uit Lorenz' antwoord is aan te halen:

1. de wisselwerking tussen praxis en gnosis, tussen kunnen en kennen, tussen denken en doen,
2. de aanwezigheid van abstracte woord-beelden naast concrete geestesbeelden,
3. een tot diep in het senium werkende aandrift tot exploratie.

2.

De instinct patronen zijn maar zeer ten dele erfelijk vastgelegd en worden gekoppeld aan patronen, die door ervaring ontstaan. Doordat de ervaringswereld van het kind al spoedig door de spraak een uitbreiding krijgt, die het dier nooit kent, worden de patronen ook door deze ervaringen verregaand beïnvloed.

Als voorbeeld noemt spr. o.a.:

- a. een dominerende vader en een zachte moeder zullen kinderen krijgen, die door bewondering voor vader een sterk machtsstreven ontwikkelen - maar door haat tegen zijn ijzeren wil tevens allerlei vormen van verzet. Hierbij kunnen door dit verzet weer schuldgevoelens ontstaan etc.
- b. de agressie-drift is oorspronkelijk een instinct om het territorium te verdedigen. Bij de mens kan men een sublimering van deze drift waarnemen: met andere woorden zijn oorspronkelijk vechtpatroon verdwijnt en daarvoor in de plaats komt een ander patroon bijvoorbeeld: werkwoede.

3.

Het *prikkel-schema* is ook maar zeer ten dele erfelijk. Als voorbeelden van een erfelijk bepaald schema noemt spr.:

- a. het ouder-verzorgingsinstinct wordt geprikkeld door de kinderlijke proporties, waaronder zijn aanvalligheid (wat spr. nader uitwerkt),
- b. de agressie-drift wordt ook door een eenvoudig schema aangesproken t.w.
 1. door alle agressies van tegenstanders,
 2. door alle agressies van medestanders, want dat wekt de lust tot meedoen op,
 3. door het zien van mishandeling van een vrouw of kind door een man of van een kind door een vrouw.

Dat wij deze erfelijk bepaalde schemata niet bewust worden, komt door de overdekking van ons handelen door opgedane ervaring of doordat wij hebben leren inzien en de remmen die daardoor ontstaan.

Juist de psycho-analyse heeft kunnen aantonen, dat zeer veel energie, die oorspronkelijk bedoeld was voor sexuele of agressieve doeleinden, gesublimeerd kan worden voor hogere doeleinden. De gemeenschapszin - vermoedelijk wel samenhangend met sociale instincten - kan zich zo voorzien van vechtlust voor een verheven doel, terwijl binnen de eigen groep een liefdes-band kan ontstaan, het groeps-narcisme.

Een prachtig voorbeeld hebben wij in de oorlog gehad. Nooit waren wij Nederlanders zo solidair.

4.

Het vormen van *geestelijke beelden* is te danken aan het binoculaire zien en de grijphand.

Beide onderwerpen worden door spr. met voorbeelden verduidelijkt.

1. In tegenstelling met b.v. sommige vissen, ziet de mens met twee ogen en is dit voor de vorming van een ruimtelijk inzicht van enorm belang. In de taal is dit ook bekend. Men spreekt van „inzicht”.
2. De *grijpende hand* is daar bovendien voor nodig om de wereld van losse voorwerpen te leren kennen. Alleen dieren, die een grijphand bezitten kunnen door de geestelijke beelden van voorwerpen als het ware in hun geest te verschuiven, ruimteproblemen oplossen zonder zelf te bewegen. Als voorbeeld noemt spreker div. soorten apen en merkwaardig genoeg geldt dit ook voor de wasbeer, die kleine grijphandjes heeft. Voorbeeld in de taal: men spreekt van begrijpen.

Letterlijk: *door inzicht en begrijpen ontstaat de object-wereld in de menselijke geest.*

5.

Wij zijn in staat in beelden te denken.

Na wat hierover reeds is gezegd wil spr. kort zijn en alleen memoreren, dat, terwijl het beeld-denken bij apen b.v. *zonder* woord-beelden geschiedt dit bij mensen meestal wel het geval is.

6.

Met dit denken in beelden - maar nog zonder woorden - hangt de *werktuigelijkheid* van de dieren samen.

De werktuigelijkheid van het dier is meestal vrij beperkt. Als uitzondering noemt spr. de ingewikkelde nestbouw van vogels (evenwel niet *geheel* werktuigelijk te noemen). Wel is er nog één vogeltje te noemen, dat doornen gebruikt om kleine dieren uit de bast van bomen weg te pikken. Hier wel een voorbeeld van werktuigelijkheid.

Maar bij de mens is dit vermogen onder invloed van zijn nieuwsgierigheid, zijn vermogen tot objectiveren, zijn taal, zijn binding van kennen en kunnen, van gnosis en praxis, uitgegroeid in een onvoorstelbare mate: voorbeelden: reis naar de man - en minder leuk - de atoombom.

7.

Uniek is het denken in *woord-beelden* bij de mens. Zonder woord-beelden zou er van de verre-gaande ontwikkeling van de menselijke soort weinig terecht zijn gekomen. Door de taal leren wij niet alleen alles wat in de werkelijkheid voorhanden is benamen, maar leren er ook waarde aan te hechten. De psycho-analyse is b.v. in de eerste plaats een semantische wetenschap d.w.z. een wetenschap, die zich bezighoudt met de *geheimen*, die verscholen liggen in de taal, die in het gesprek tussen psycho-therapeut en cliënt wordt gebruikt.

Al die waarde-gevoelens hebben in hun diepe onbewuste grond te maken met de instincten of met combinaties van instincten. Zo bestaat er een verband tussen *wetenschap* en het nieuwsgierigheidsinstinct, tussen *zedelijkheid* en de sociale instincten, tussen *schoonheid* en sexuele instincten.

8.

Gevoel voor humor is een typisch menselijke eigenschap en hangt samen met het vermogen zich zelf en de ander te objectiveren en tevens zich in de fantasie te verplaatsen in een andere situatie dan de gegevene.

J.H.R.

Aangenomen als lid:

Mevr. P.A. Veenstra-Middendorp, Pr. Margrietplantsoen 98, Bussum.